

Останнє важливе тим, що сформована на цій основі правова свідомість молодого покоління має стати свідомістю, що розвивається, апелюючи до нового наукового і духовного досвіду, викристалізованих віками національних українських і загальнолюдських цінностей, сприяючи всебічному осягненню сутності Закону і Права на тлі загальної історії Українського державотворення.

Сподіваюсь, що науково-практичний та теоретико-методологічний доробки конференції стануть посильним внеском у створення фундаменту для підготовки нового вчителя, організації нової школи, створення нового суспільства в Україні, основу якого складатимуть демократія, толерантність, солідарність, справедливість, верховенство права і закону, що ґрунтуються на ключовому принципі – відповідності основним правам людини або, іншими словами, *визнання пріоритету загальнолюдських цінностей*.

*Андрусішин Б. І.
декан факультету політології та права
Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова,
доктор історичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України (м. Київ)*

ПРОВІСНИКИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ ПРОФСПЛОК В УКРАЇНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ 1918 р.

Столітній ювілей Української революції 1917–1921 рр., коли український народ вперше в ХХ столітті, мобілізувавши національні сили, створив незалежну державу, по-новому спонукав науковців, широку громадськість поглянути на ідею державної незалежності, яка лягла в основу утворення і розбудови Української Народної Республіки, Української Держави та Західноукраїнської Народної Республіки. Вченими Я. Калакурою, В. Капелюшним, В. Коцуром, В. Солдатенком розроблена концепція періодизації історіографії проблеми. Джерелознавчими та історіографічним проблемам української історії доби визвольних змагань і державотворення (1917–1921 рр.) присвятили монографії П. Губа, В. Капелюшний, Г. Рудий, Б. Андрусішин, А. Буравченков, Ю. Булгаков, П. Гай-Нижник, В. Горак, Л. Дещинський, А. Морозов, Г. Папакін, Р. Пиріг, Д. Розовик, М. Степчак та ін.

Створено окремі ґрунтовні комплексні дослідження, присвячені українським державотворчим процесам 1917–1921 рр. й істориками права, серед яких слід назвати праці Ю. Шемшученка, О. Копиленка, В. Кульчицького, О. Мироненка, В. Рум'янцева, Б. Тищика, О. Шевченка, І. Усенка, О. Вівчаренка та ін.

Значну групу праць становлять дослідження про різні функції Української держави (1918 р.), серед яких слід виокремити публікації В. Верстюка, О. Реєнта, Ю. Терещенка, Я. Дашкевича, Ю. Павленка, Ю. Храмова, Д. Яневського, С. Мякоти, В. Клименка-Мудрого, Ф. Проданюка, С. Кульчицького, В. Сідака, Ф. Турченка, О. Рафальського, Г. Кривоший, Ж. Дзейко, О. Тимощука, С. Литвина, В. Клименка, А. Іванової, І. Усенка, Т. Андрусяка, В. Ульяновського, О. Кудлай, В. Лозового, В. Масненка, С. Корновенка, Т. Осташко та ін.

Проте до цього часу слабо висвітленим залишається сам процес формування, персональний склад, аналіз механізму діяльності вищих органів державної влади та управління Української держави (1918 р.), які відповідали за становлення та функціонування соціально-трудова сфери життєдіяльності, тобто стосовно таких корінних питань як організація праці, заробітної плати, соціального страхування, охорони здоров'я, охорони праці, покращення житлових умов, боротьба з безробіттям тощо. Потребують поглибленого вивчення проблеми взаємодії профспілок з органами державної влади та роботодавцями у вирішенні означених завдань.

Як це не парадоксально звучить на перший погляд, але і у сьогоденні державотворенні знову стоїть питання як і за допомогою чого врівноважити полярні суспільні настрої, розробити і впровадити ефективний механізм гармонізації інтересів різних соціальних груп, баланс інтересів яких здійснює вирішальний вплив на розвиток держави, а у драматичні періоди історії – є загрозою чи гарантом самого її існування. Знову постає питання чому у людини так розбалансовані духовні і плотські початки, як об'єднати людей, відданих національним ідеалам і людей, пріоритетом яких є задоволення у першу чергу соціальних потреб. Звертаючись до досвіду вітчизняного державотворення доби Української національно-демократичної революції і визвольних змагань 1917–1921 рр., важливо побачити у ньому не лише позитив, а й негатив.

Спроба розв'язання подібного роду проблем була зроблена творцями української державності у період визвольних змагань 1917–1921 рр. загалом, а намагання спрямувати Україну до класового співробітництва та цивілізованого реформаторства реалізовувалося, зокрема, за доби Гетьманату Павла Скоропадського, якого привели до влади ліберально-консервативні сили. Немаловажну роль у цьому процесі мали відігравати профспілки.

“Гетьман Павло Скоропадський був приведений до влади трьома основними силами, – пише Ю. Терещенко, – Українською народною громадою, Союзом земельних власників, Українською хліборобсько-демократичною партією. До складу першої входили, в основному, представники давніх козацько-старшинських і шляхетських родів Лівобережжя, які були носіями історичних традицій першого Гетьманату (В. Кочубей, М. Устимович, М. Воронович, М. Гижицький та ін.).

Друга група включала соціально неоднорідну верству землевласників, в якій переважали селяни і нащадки козаків.

Нарешті третю групу склали члени Української партії хліборобів-демократів, яку очолювали відомі українські діячі В'ячеслав Липинський, брати Сергій та Валодимир Шемети. З лідерами УХДП тісно співпрацював один із засновників самостійницької течії в українському русі Микола Міхновський. Попри певні суперечності між усіма трьома політичними силами їх об'єднувало розуміння необхідності соціального і національного компромісу, відновлення у повному обсязі приватної власності, утвердження правових підстав суспільно-політичного та економічного життя в Україні. Чимало з них усвідомлювало потребу українізації зрусифікованих і полонізованих верств українського суспільства і залучення їх до державного і національно-культурного будівництва [1, с. 507-508].

Інститут Гетьманства розглядався творцями Української Держави 1918 р. “як спосіб національної інтеграції, налагодження співробітництва між усіма класовими групами та організаціями” [1, с. 509].

Гетьманська Українська держава, очолювана П. Скоропадським ґрунтувалася на програмних концепціях консерватизму. Його головні засади стосовно соціально-економічного розвитку виразно виявилися у визначенні ролі держави як регулюючого фактора розвитку суспільства. Базові поняття “держава та ринок” розумілися так: з одного боку консерватизм виступав за сильну державу, здатну протистояти тискові інтересів різних груп, з другого, – держава не повинна втручатися в ринок, бо цим створює хаос, – а натомість мусить підтримувати національний характер ринку; “бідність і нерівність” – категорії, закладені природою від початку історичного розвитку, тому держава повинна допомагати певним прошаркам населення, фізично немічним, перестарілим; проблему “інфляції та безробіття” реально можна вирішити лише шляхом погодження інтересів різних соціальних груп. У цьому контексті незалежні профспілки є для держави небезпечними, оскільки вони не дають можливості спокійно зняти або вирішити цю проблему, а, навпаки – розпалюють пристрасті та провокують до анархічних дій. Ефективнішим є корпоративний принцип, де єдині профспілкові структури тісно співпрацюють з державою [2, с. 139]. Ідеологічну основу українського консерватизму становили праці В. Липинського. Провідниками консерватизму в Українській державі виступали помірковані українські партії, а саме – федералісти та соціалісти-самостійники, а також нечисленні російські кадети.

Гетьман діяв у руслі саме консервативної доктрини. Суть його програми полягала у встановленні економічного ладу на основі загальногромадської приватної власності. П. Скоропадський був переконаний, що можна досягти гармонійних відносин між підприємцями і найманими робітниками на основі взаємних поступок і обопільних домовленостей. Центристську політику щодо робітників та їхніх професійних організацій прагнуло вести і Міністерство праці, яке діяло у складі уряду і здійснювало контроль за одним з найважливіших напрямів соціально-економічної політики. Очевидно не випадково портфель міністра праці гетьман віддав

представникам поміркованих політичних партій – спочатку російському народному соціалісту Ю. Вагнеру, а згодом соціалісту-федералісту М. Славинському. Народна соціалістична партія, до якої належав Ю. Вагнер, об'єднавшись у липні 1917 р. з трудовиками, захищала інтереси середніх прошарків населення. Вона стояла за реформістський еволюційний розвиток суспільства, відстоювала загальнодемократичні принципи, зокрема право робітників на самоорганізацію, проведення робітничих конференцій, право на страйки, колективні договори і т. д. У партії соціалістів-федералістів, як справедливо зазначав міністр віросповідань Української держави В. Зіньківський, “не було майже ніякого організаційного зв'язку з селом, з робітничими колами” [3, с. 146].

Концепції вирішення соціально-економічних питань як народних соціалістів, так і соціалістів-федералістів, які здійснювали керівництво політикою щодо профспілок, інших робітничих організацій, опинилися між Скіллою і Харібдою народних мас і реакційних сил, намагаючись зайняти “середню лінію” у протиборстві полярних сил суспільства.

Позиція промисловців, фінансистів-банкїрів і землевласників нами вже з'ясована. Якою ж була позиція робітничих організацій?

Другий Всеукраїнський робітничий з'їзд (скликаний УСДРП), що відбувся в середині травня в Києві, в своїй відозві підтримав помірковану революційно-демократичну програму Центральної Ради, а не більшовицький курс на соціалістичну революцію. Серед найголовніших завдань, що стояли перед робітництвом, були: захист незалежної УНР, скликання Українських Установчих Зборів, передача землі без викупу в руки трудового народу, впровадження державного контролю над продукцією за участю робітників, свобода спілок, страйків, слова і друку, повна рівноправність національностей і національно-персональна автономія для національних меншин. Майже повністю з вимогами з'їзду збіглася і програма УСДРП, прийнята на черговому конгресі.

Незважаючи на складність обстановки, 21 травня 1918 р. була скликана Всеукраїнська конференція профспілок, яка мала виробити ідейно-правові засади своєї діяльності у нових умовах. Підкреслимо, що прохання з клопотанням у Раду Міністрів про дозвіл на проведення конференції було подано саме Міністерством праці, яке підтримало ініціативу Київської та Одеської ради профспілок [4, с. 91].

За рівнем представництва конференцію можна прирівнювати до з'їзду, оскільки було репрезентовано 311 місцевих спілок із 105 населених пунктів із усіх губерній України, а також області Війська Донського, Мінської, Могильовської губернії Білорусії; разом 443 делегати представляли 497 064 членів профспілок [5, с. 46]. У літературі зустрічаються й інші дані про кількість делегатів конференції – 539 делегатів від знову ж таки 311 профспілок, що об'єднували 5 млн. організованих робітників [6, с. 79]. Проте цифра у 5 млн. організованих робітників є явно перебільшеною. Очевидно, потребує уточнення й кількість делегатів на конференції.

У доповідній записці міністра праці Ю. Вагнера на ім'я прем'єр-міністра називається 520 зареєстрованих делегатів, про що повідомлялося в бюлетені конференції. Склад делегатів за партійністю був розмаїтий. З 441 делегата, що зазначили свою партійність, найчисленнішу групу становили меншовики і бундівці – 267 (49,44%), комуністи і співчуваючі – 21 (3,9%), Поалей-Ціон – 15 (3,15%), українські соціал-демократи – 19 (3,52%) [7, с. 91].

До антидержавних з погляду міністра праці Ю. Вагнера відносилися більшовики, анархісти, максималісти, які мали абсолютну меншість на конференції. Загалом склад конференції, підкреслював міністр праці, свідчив про те, що більшість профспілок відкидали антидержавне начало. Водночас в уряді було розуміння, що профспілки в силу своїх завдань об'єктивно тяжіють до соціалістичних партій і знаходяться з ними у тісних контактах. Як свідчив історичний досвід Росії та України, спроби створити профспілкові організації, які б відмежувалися “демаркаційною лінією” від політичних партій і політики взагалі, успіхом не увінчалися. Сумний досвід зубатовщини переконав робітників, що спроба нейтралізувати профспілки є провокацією.

Події передвоєнних років, а особливо періоду світової війни, збагатили світовий профспілковий рух досвідом взаємодії з політичними партіями. Показовим у цьому відношенні був відхід англійських тред-юніонів від своєї традиційної платформи і наближення їх до англійської робітничої партії – лейбористів.

Важливо підкреслити, що серед лідерів Української держави, які відповідали за проведення робітничої політики, було розуміння неминучості зв'язку профспілкового руху з соціалістичними партіями, розуміння того, що профспілки не можуть замикатися лише на своїй чисто професійній роботі, а й тою чи тою мірою повинні брати участь у політичному житті України. Але водночас усе питання в тому, наголошував Ю. Вагнер, щоби “ці неполітичні організації не виходили за рамки допустимої політичної діяльності, згідно з головними положеннями держави” [8, с. 92]. Оскільки ж робітничі спілки виходили за чергові рамки, оскільки вони стикалися з матеріальними законами – державна влада повинна була, за твердим переконанням Ю. Вагнера, вживати заходів “проти незаконної їхньої діяльності”.

В питанні про економічну тактику робітничого класу представники соціалістичних партій, які мали більшість на конференції, вирішили не втручатися у політичну боротьбу, даючи зрозуміти уряду, що вони виступають за співробітництво з ним. Тактика економічної боротьби зводилася до того, що в умовах які склалися, вести інтенсивну страйкову боротьбу означало приректи себе на самогубство.

Більшовики закликали до відновлення завоювань соціалістичної революції. Проте як і робітничий з'їзд, конференція не пішла за більшовиками, а підтримала загальноприйнятую в цивілізованому світі теорію нейтральності і незалежності професійних спілок, а також висловилася за поміркований соціал-демократичний шлях перетворень.

В резолюції Всеукраїнської конференції профспілок зазначалося, що прихід до влади гетьманату не поліпшив становища народних мас, не приніс соціального визволення, а навпаки – поставив їх під загрозу іноземного поневолення. Резолюція звертала увагу на те, що на місцях у приміщеннях профспілок провадяться обшуки, відбуваються арешти робітничих лідерів, розганяються збори трудових колективів. У документі говорилося, що така жорстка політика негативно позначилася на забезпеченні прав донецьких робітників, які вже страждають від примусового вивозу до Німеччини. Становище розцінювалося як трагічне, що “вертає нас до гірших часів безправ’я і сваволі” [9].

В урядових колах, близьких до робітничих організацій, переважали погляди на рішення Всеукраїнської конференції, як помірковані. Лише в єдиній резолюції по доповіді “Завдання і тактика професійних спілок у зв’язку з поточним моментом”, було заторкнуто політичний бік. Будучи витриманою в характерних для соціалістичних партій виразах, зазначав міністр праці, резолюція все ж не стояла на більшовицькій точці зору. Вона рішуче відкидала будь-які заклики до робітничого класу знову стати на шлях боротьби за владу Рад, підкресливши різке засудження діяльності більшовицьких установ і застерігаючи робітничий клас від масових виступів.

Така поміркована позиція профспілкових лідерів була хорошим підґрунтям для досягнення соціального компромісу. Але життя розсудило по-своєму. Доведені до відчаю війною і розрухою робітники не бажали чекати проведення реформ, не стали спостерігати як народжується нове робітниче законодавство. Жити треба було сьогоднішнім днем, а не майбутнім.

Уряд намагався тримати економічну ситуацію під контролем. Особлива увага зверталася на кам’яновугільну промисловість та залізничний транспорт, де було сконцентровано значні сили робітничого класу. Напевно символічно, що водночас 29 червня побачили світ два полярні за своїм змістом документи: цього дня гетьман затвердив постанову Ради Міністрів про асигнування в розпорядження Міністерства торгу і промисловості 15 млн. крб. на виплату робітникам кам’яновугільних і антрацитових підприємств Донбасу; у Міністерстві праці був підписаний обіжник №1 “Про межі компетенції професійних робітничих організацій і власників підприємств”. Оскільки значимість для настроїв робітників ці два документи мали різну, то й появилися вони у пресі із значним інтервалом – відповідно 11 липня і 16 жовтня [10].

Для кращого розуміння мотивів, які змусили уряд піти на такі непопулярні і жорсткі кроки, наведемо рядки із названого обіжника: “Руйнуюча війна і наступні ненормальні умови для поточного життя викликали повну руїну державного промислового апарату, для чого вимагається напруга всіх сил і засобів. Першою умовою цього є зростання продуктивності праці у всіх галузях, однаково як з боку робітників, так і з боку адміністрації промислових підприємств” [11]. Висловлюючи впевненість, що всі трудящі добре усвідомлюють це завдання, Міністерство праці

пропонувало до відома і неухильного виконання ряд вимог: в першу чергу, компетенція професійних організацій і заводських комітетів обмежувалася захистом професійних інтересів робітників і піклуванням про влаштування їх побуту. Тобто профспілкам відводилася та роль, яку вони і повинні виконувати в умовах ринкової економіки. Вважалися неприпустимими втручання робітників у діяльність адміністрації, що стосувалися найму і звільнення робітників, фінансові, економічні і технічні заходи і самочинне встановлення контролю над виробництвом. З другого боку, управління заводу не мало права порушувати ст. 9 Закону “Про робітничі комітети” від 25-го листопада 1917 р. Всі непрофесійні організації не мали права ніяк впливати на життя окремих підприємств. Підлягали поверненню власникам захоплені робітничими організаціями підприємства, товари, вантажі, каса, архів тощо. Посилаючись на закон від 25-го листопада 1917 р. “Про робітничі комітети”, робітників позбав, тляли права вимагати платні за виконання профспілкових обов’язків.

Дуже важливим, на наш погляд, пунктом було визнання права робітників на свободу коаліцій і страйків за винятком робітників підприємств державного значення та підприємств, які обслуговували щоденні потреби населення (продовольчі, водопровід, електростанції тощо). Обумовлювалося, що під час страйків неприпустимі насильницькі дії з боку робітників, а саме: псування машин, майна підприємств, насильницьке відсторонення робітників від роботи і насильство над адміністрацією. Насильство з боку робітників заборонялося і тоді, коли умови виробництва вимагали переходу на поштучну, відрядну та преміальну оплату праці. Трудові відносини мали регулюватися лише договорами особистого найму, укладеними двома рівноправними сторонами згідно з законом. Укладені до цього часу колективні договори переставали бути обов’язковими до виходу відповідного закону. Це був серйозний удар по революційних завоюваннях трудящих, бо на протязі 1917–1918 рр. профспілкам вдалося укласти ряд колективних договорів, які були основними документами, що визначали взаємні зобов’язання профспілок і підприємців із найважливіших питань організації праці та регулювання її умов [12, с. 83]. Закінчувався документ вимогою дотримувати правил внутрішнього розпорядку, встановленого на підприємствах. Конфлікти і спори, які виникають у процесі виробництва, які не могли бути полагождені адміністрацією або існуючими примирюючими інстанціями, підлягали розгляду в суді [13].

Наказ подібного змісту щодо залізничників 23 травня 1918 р. видав міністр шляхів Бутенко. У наказі підкреслювалася необхідність “негайно встановити нормальні умови праці на залізницях”, тому профспілкам заборонялися будь-які втручання у порядок найму і звільнення робітників, а також у прийняття адміністративних і технічних рішень” [14].

Гетьман дуже високо цинив професіоналізм і самовідданість українських залізничників під час революції 1917 р., більшість з яких “стояло свідомо за порядок”. Проте, через загальний занепад залізничного транспорту становище залізничників

значно погіршилося, серед них почалося бродіння. Особливо воно посилилося, коли міністр транспорту Бутенко, підрахувавши збитки українських залізниць, які дорівнювали 600 тис. крб. провів деякі скорочення у зарплатні нижчим службовцям, при умові надбавки на дорожнечу. Такий крок уряду не пройшов. Із ініціативи російських більшовиків та їх однодумців в Україні в середині липня вибухнув всезагальний страйк залізниць [15, с. 222].

Загальний страйк залізничників, в якому взяло участь близько 200 тис. працівників залізниць, тривав з середини липня до кінця серпня 1918 р.

Крім економічних, згодом було висунуто політичні вимоги. Керувало страйком створене у Москві тимчасове організаційне залізничне бюро ЦК КП(б)У на чолі з А. Близниченком. З РРФСР надходила значна фінансова допомога страйкарям, вона становила 1,5 млн. крб. Розподіл грошей, пожертвуваних на підтримку страйку, проводився через партійні організації. Про це свідчить, зокрема, “Протокол загальних зборів членів Всеросійської української компартії (більшовиків), які були в той же час залізничними службовцями тих саме доріг, які в даний час знаходилися у межах окупованої частини Росії”. Зміст виступів Бубнова, Шаханова, Березницького свідчить про те, що більшовики з одного боку прагнули роздмухування страйку, а з іншого – боялися його розгортання, бо створені на місцях ревкоми, на їх думку, могли потрапити в руки “дрібнобуржуазних” українських залізничників. Бубнов пропонував зайнятися підготовкою фахівців залізничної справи для майбутнього відродження “економічного життя тієї частини руського народу, який істино страждає”. З пожертвуваних грошей Південній залізниці дісталось 25000 крб., Харківському вузлу та Північно-Донецькій залізниці – 55000 крб., Катериненській – 50000 крб. [16, с. 21].

Таким чином, більшовики, надаючи фінансову підтримку страйкуючим залізничникам, не лише не бачили ніякої перспективи існування української державності, вони навіть не згадували назву український народ.

Проведення робітничої політики в Українській державі наштовхувалося на “безсилля” внутрішньої політики Міністерства внутрішніх справ на чолі з І. А. Кістяківським, який, проголосивши своїм головним завданням боротьбу з більшовизмом, діяв запально і пристрасно, прагнучи налякати своїми арештами підпілля і паралізувати його дії. І. Кістяківський, пише Ю. Терещенко, належав до тієї групи діячів (Д. Дорошенко, Б. Бутенко, Ю. Липинський та О. Рогоза), які в уряді намагалися твердо проводити національний курс у політиці внутрішній і зовнішній [1, с. 514]. Декілька разів на засіданні Ради Міністрів впливали справи, по яких І. А. Кістяківський мав давати пояснення. “Особливо гостро, – згадував пізніше міністр віросповідань В. Зіньківський, – проходили конфлікти між Кістяківським і Ю. М. Вагнером, який як міністр праці отримував свою інформацію з робітничих кіл і не раз малював картини такого поліцейського нахабства і сваволі, що вся система Кістяківського оголювала все своє безсилля” [17, с. 145]. Прикладом інформації про безчинства силових структур служить повідомлення Київської Ради професійних

спілок про обшуки у ніч на 12 червня у колишньому помешканні профспілок на вулиці Фундуклеївській, 11, під час яких були забрані речі, а саме: друкарські машинки, різні канцтовари, портфелі, білизна, інші речі. У таємній записці міністрові внутрішніх справ Ю. М. Вагнер звертав увагу на неодноразовість подібних випадків і вимагав повернути профспілкам речі, а винних притягти до відповідальності [18, с. 61].

Міністр праці кваліфікував позицію свого відомства як такого, що близько стоїть до діяльності професійних організацій, в діяльності яких він не знаходив “ніяких реальних ознак загрози безпеці Батьківщини”. Арешти, репресії дали свої результати, внаслідок чого діяльність профспілок, бірж праці, заводських комітетів розхиталася украй: члени правлінь, які були ще не заарештовані, тероризовані настільки, що кидають свою роботу, профспілки закриваються, робітники, що вступили до цих спілок, покидають їх. Під загрозою знаходилася навіть діяльність Комітету Праці, органу, створеного Міністерством праці з представників органів державної влади, профспілок, роботодавців і науковців для вироблення нормативно-правових актів, які мали сприяти зниженню напруги в суспільстві і передбачати досягнення соціального компромісу між найманими працівниками і роботодавцями. Участь профспілок у подібного роду міжвідомчих органах, переговорах, відмова від диктату, долучення до технічного та юридичного нагляду за організацією виробництва, та й, власне, самоорганізація найманих працівників за професійною ознакою, солідарність, взаємодопомога, колективізм, боротьба за соціальну справедливість якраз і свідчать, на наш погляд, про самоорганізацію громадян за професійною ознакою, набуття якостей асоціацій громадянського суспільства.

Ситуація, що склалася, не дала можливості Міністерству праці видати закон про професійні спілки, бо у міністерстві розуміли, що закон не міг надати робітникам тієї самостійності, яка вимагається по самій ідеї професійного єднання і яка в корені заперечувалась представниками МВС.

Репресії проти робітничих організацій дуже утруднювали роботу місцевих органів праці, діяльність яких передбачала довір'я до них з боку населення, тактика ж місцевих властей силових міністерств вела до протилежного відношення до влади взагалі і до центральної зокрема. Без довір'я населення, цілком справедливо вважав Ю. Вагнер, міністерство не може протиставляти свою державну робітничу політику класовій політиці зацікавлених груп.

Політика репресій, арештів, на тверде переконання Міністерства праці, стояла у протиріччі до тих положень, на яких творилася Українська держава і могла потягнути за собою надто тяжкі наслідки, які важко передбачити.

Тому міністр праці Ю. Вагнер вимагав негайного припинення переслідувань за участь в I Всеукраїнській конференції профспілок і звільнення всіх заарештованих за участь у ній; не чинити перешкод у законній діяльності бірж праці, робітничих комітетів і профспілок, а всі закриті адміністрацією такі органи повинні бути наповнені в своїх правах; префектам мала надаватися свобода діяльності без

реєстрації; у випадках арештів членів правлінь профспілок і їхніх об'єднань повинна витримуватися особлива обережність згідно закону висуватися звинувачення, щоб арешт не виглядав переслідуваннями лише за приналежність до профспілки; заборона зборів профспілок, робітничих комітетів тощо, повинна бути точно і відповідно вмотивована [19, с. 89].

Очевидно, звернення залишилося без уваги, що застало міністра праці Ю. Вагнера підготувати і звернутися 29 жовтня 1918 р. до Ради міністрів із розгорнутою запискою про безчинства державної варти, яка діяла, на переконання міністра праці з відома І. А. Кістяківського. Арешти, які застосовував Кістяківський, підкреслював Вагнер, були одним із засобів розгрому профспілкових об'єднань робітників. Міністр праці дивився на проблему репресій проти профспілок ширше, відзначаючи в таких діях варти знищення гарантій особистої свободи [20, с. 201]. Водночас, І. Кістяківський констатував, що українська держава може йти по шляху свого національного розвитку тільки за умови політичної толерантності. “Окремим політичним партіям необхідно надати повну свободу відстоювати свої ідеї і погляди. В цьому питанні не може бути виключення і для партій соціалістичних, які стоять на основах еволюційного розвитку соціалізму”, який сповідували українські ліві, цілком логічно кваліфікувався як антидержавне явище і держава зобов'язувалася поборювати його [1, с. 514].

Таким чином, проаналізувавши деякі напрямки соціально-економічної діяльності гетьманського уряду, можна зробити висновки, що П. Скоропадський у своїй соціально-економічній політиці тяжів до проведення центристської лінії, яка передбачала відстоювати в першу чергу інтереси не окремих груп і класів, а держави в цілому. В такій поведінці нам бачиться прояв політики бонапартизму. Гетьман прагнув досягти соціального компромісу між полярними соціальними силами – найманими робітниками і їхніми професійними організаціями та підприємцями. Він ставив за мету виробити таке законодавство, яке б попереджало соціальні вибухи. Таким чином, підкреслює Ю. Терещенко, напрошується висновок – українським соціалістам не було жодної потреби руйнувати Українську Державу. Прагнення класового миру, примирення інтересів селян і великих землевласників, підприємців і робітників, здебільшого за рахунок заможних верств, яке демонстрував Гетьман Павло Скоропадський і його уряд, утверджували реальне соціальне партнерство, сприяли національній консолідації усіх верств українського народу і могли забезпечити стабільність української державності. Поєднання національно-консервативних і ліберально-реформаторських засад державотворення Гетьманату Павла Скоропадського цілком відповідало тогочасним тенденціям суспільного розвитку цивілізованих європейських країн [1, с. 521-522]. Для того, щоб примусити промисловців, які об'єдналися в сильну організацію Протофіс (Рада промисловості, торгівлі, фінансів і сільського господарства), піти на поступки робітникам, треба було

мати сильні державні структури, яких у гетьмана не було. Реакціонери з Протофісу були проти будь-якого втручання держави у їхні стосунки з робітниками.

Класове протистояння, конкуренція, яка була властива і стала головною рушійною силою епохи індустріалізації. Гетьман спробував “розбавити”, розчинити у небаченому на той час процесі координації.

Прагнучи налагодити до краю розладнану війною і революцією промисловість, відновити постійний залізничний рух, забезпечити функціонування фінансової системи держави, намагаючись провести земельну реформу, будучи змушеним виконувати важкі умови Брестського миру, П. Скоропадський під тиском земельних власників та реакціонерів з Протофісу, які всіляко намагалися заставити гетьмана “вести їхню політику” [21, с. 209], вдався до таких жорстких і, звичайно, непопулярних заходів, як відступ від Закону про 8-годинний робочий день, поновлення дії “Тимчасових правил про покарання за участь у страйках” від 2 грудня 1905 р. тощо. Підприємці часто вдавалися до локаутів, внаслідок чого зростало число безробітних, і зріли нові соціальні конфлікти. З боку властей, особливо на місцях, широко практикувалися репресії проти лідерів робітничого руху – гоніння, обшуки, арешти і навіть фізичні розправи.

Очевидним є те, що запропонована соціально-економічна політика гетьмана П. Скоропадського не знайшла підтримки у тих, на кого вона була спрямована. Навпаки, вона викликала різке несприйняття її робітництвом. Проводити центристську політику умиротворення нації, виконувати роль стабілізуючої сили між антагоністичними суспільними групами держава може тоді, коли вона є достатньо сильною і в змозі схилити до соціального компромісу потенційно і фактично конфліктуючі сторони. Як показав дальший хід подій, такої сили в Українській державі у 1918 р. не було.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Терещенко Ю.* Скарби історичної традиції. – Київ : Темпора, 2011. – 560 с. – С. 507-508.
2. Останній гетьман : ювілейний збірник пам'яті Павла Скоропадського. – Київ, 1993. – С. 139.
3. *Зеньковский В.* Протопресвитер. Пять месяцев у власти (15 мая – 19 октября 1918 г.). Воспоминания. – Москва, 1995. – С. 146.
4. ЦДАВО України. – Ф. 2207. – Оп. 1. – Спр. 310. – Арк. 91.
5. *Склярченко С. М.* Нариси історії профспілкового руху на Україні. 1917 – 1920. – Київ, 1974. – С. 46.
6. *Усик М. М.* Перша Всеукраїнська конференція професійних спілок (1918 р.) // 90 років виникнення масового профспілкового руху в Україні. – Київ : Логос, 1996. – С. 79.
7. ЦДАВО України. – Ф. 2207. – Оп. 1. – Спр. 310. – Арк. 91 зв.
8. ЦДАВО України. – Ф. 2207. – Оп. 1. – Спр. 310. – Арк. 92.
9. *Склярченко С. М.* Нариси історії профспілкового руху на Україні. 1917 – 1920. Київ, 1974. – С. 46.

10. Державний вістник, – 1918. – 11 липня, 16 жовтня.
11. Там само.
12. *Андрусихин Б. І.* Соціальні конфлікти в Україні: спроба ретроспективного аналізу // Сучасність. – 1994. – № 2. – С. 83 – 93.
13. Державний вістник. – 1918. – 16 жовтня.
14. Там само.
15. *Скоропадський П.* Спогади. Київ, Філадельфія, 1995. – С. 222.
16. ЦДАВО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 1. – Арк. 21 – 22, 41 зв.
17. *Зеньковський В.* Протопресвітер. Пять месяцев у власти (15 мая – 19 октября 1918 г.). Воспоминания. – Москва, 1995. – С. 146.
18. ЦДАВО України. – Ф. 2207. – Оп. 1. – Спр. 310. – Арк. 61.
19. *Колесников В.* Профессиональное движение и контрреволюции (Очерки из истории профессионального движения на Украине). – Киев, 1923. – С.79 – 81.
20. ЦДАВО України. – Ф. 2207. – Оп. 1. – Спр. 310. – Арк. 89 – 96 зв.
21. *Скоропадський П.* Спогади. – Київ, Філадельфія, 1995. – С. 209.

Оніщенко Н. М.
*завідувач відділом теорії держави і права
 Інституту держави і права
 ім. В. М. Корецького НАН України,
 академік НАПрН України,
 доктор юридичних наук, професор,
 заслужений юрист України, академік НАПрН України (м. Київ)*

УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВНІСТЬ КРИЗЬ ПРИЗМУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ

Розвинену державність, її прорахунки і досягнення можна, мабуть, вимірювати і оцінювати з різних позицій, сторін, ракурсів, застосовуючи різні підходи. Втім, найбільш узагальнено можна запропонувати кількісні і якісні показники. Так, наприклад, кількісною характеристикою оновлення державності може слугувати скасування старих та створення нових державних інституцій, тобто, їх кількісне зростання, або, навпаки, зменшення. Проте, більшої уваги, на наш погляд, заслуговують якісні показники, серед яких не останнє місце займають зміни в більш або менш розвинених соціальних системах: політичній, економічній, правовій тощо.

В деяких публікаціях та виступах науковців і політиків сьогодні можна зустрітися і застереженнями щодо невпевненості у власній політичній системі, цю “розгубленість” можна цілком адресувати і економічній, духовній, правовій, що пов’язується з більшим або меншим коефіцієнтом демократичного їх насичення, а отже – здатністю захищати права, свободи і законні інтереси Людини.